

Uppsala University

This is an accepted version of a paper published in *Signum : katolsk orientering om kyrka, kultur, samhälle*. This paper has been peer-reviewed but does not include the final publisher proof-corrections or journal pagination.

Citation for the published paper:

Andersson, M. (2012)

"Caravaggio och Rom i Uppsala"

Signum : katolsk orientering om kyrka, kultur, samhälle, (2): 27-33

Access to the published version may require subscription.

Permanent link to this version:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-173579>

<http://diva-portal.org>

Caravaggio och Rom i Uppsala

Av MAJ-BRITT ANDERSSON

-Mytbildningen kring Caravaggio har manifesterat honom som en autodidakt och revolutionär nydanare och har förbiset hans mångåriga skolning i Milano och Lombardiet. Med den som grund utvecklade han sitt innovativa måleri i Rom.

”En grabb i tjugo- tjugofemårsålder, med glest svart skägg, tjocka ögonbryn och svarta ögon, går svartklädd, inte så välvårdad, hade på sig ett par svarta lite trasiga strumpor, har tjockt långt hår.”

Så lyder Caravaggios signalement i en polisrapport daterad den 11 juli 1597; en kraftig, svartmuskig, långhårig ung man. Om denne bråkmakare, som också var en av konsthistoriens största mästare, djupt troende och intellektuell, handlar denna översiktliga artikel med tonvikt på forskningsläget och hans genombrott i Rom. Mytbildningen har manifesterat Caravaggio som en autodidakt och revolutionär nydanare och har förbiset hans mångåriga skolning i Milano och Lombardiet. Med den som grund utvecklade han sitt innovativa måleri i Rom. Vidare har Caravaggio omtalats som en kriminell, socialt marginaliserad buse, medan ny arkivforskning har uppdagat att han hade en trofast vänkrets och att han också hade mäktiga beskyddare livet igenom. Flertalet samtida konstnärer i Rom var i klammeri med rättvisan.

Efter tio succéartade år i Rom tvingades han 1606 i landsflykt till Neapel, Malta, Sicilien anklagad för mord och med ett pris på sitt huvud. År 1610 sökte han sig tillbaka till Rom i hopp om att bli benådad av påven. Han benådades, men hann inte få beskedet innan han dog, förmodligen i malaria, i Port'Ercole i Toscana den 18 juli 1610.

Polisrapporten visades i utställningen *Caravaggio a Roma Una vita dal vero* i Archivio dello Stato i Rom våren 2011 bland ett stort antal polisrapporter, hyreskontrakt, inventarieförteckningar och andra dokument rörande Caravaggio.

Med gedigen arkivforskning, konnässörskap, raffinerade tekniska analyser, utställningar och en mängd litteratur skärskådar italienska forskare den yviga mytbildningen kring denne målare och presenterar en ny Caravaggio och som Caravaggio-seminariet i Uppsala nu introducerar i Sverige och Skandinavien. Caravaggio-seminariets frågerubrik *En ny Caravaggio?* har redan besvarats med ett rungande ja.

Caravaggio i Uppsala

Caravaggio-seminariet startade vid Konstvetenskapliga institutionen i samarbete med Institutionen för moderna språk/italienska vid Uppsala universitet vårterminen 2011 i en första fas och i en andra fas på hösten etablerades samarbetet med Newman-institutet. Caravaggio-seminariet är en föreläsningsserie som belyser en rad aspekter på Caravaggios konst, tid och livsmiljö utifrån nyare italiensk forskning. Under 2012 fortsätter föreläsningsserien och Newman-institutet ger kursen *Caravaggio och Rom*. I slutet av året utkommer en antologi från föreläsningsserien. För 2013 planeras en internationell forskarkonferens som avslutning. Ännu två år efter ”Caravaggio-året” i Rom 2010, då konstnären hyllades med en stor utställning och evenemang 400 år efter sin död, är intresset för Caravaggio enormt världen över. Varför?

”Caravaggio är en kollektiv myt, som berör oss alla i själ och hjärta”, svarade Rossella Vodret, överintendent vid Polo Museale di Roma, i en intervju med *La Repubblica* den 19 februari 2010. ”Han berör det djupt allmänmänskliga”, konstaterade doktoranden i filosofi, leg. psykolog Peter Jansson vid Göteborgs universitet i sin föreläsning för Caravaggio-seminariet och tog därmed upp den röda tråden i Caravaggio-seminariet. Professor Ragnar Hvalvik vid Det teologiske Menighetsfakultet i Oslo gav en för seminariet grundläggande analys av Caravaggios bilder i teologisk och kyrklig kontext, medan professor emerita i konstvetenskap vid universitetet i Florens Mina Gregori betonade betydelsen av det visuella intrycket i sin föreläsning om Caravaggio och hans bakgrund i Lombardiet. Jämte Rossella Vodret är Mina Gregori den nu främsta kännaren av Caravaggio. Under 2012 kommer Caravaggio-seminariet att gästas av bland andra konsthistoriker som professor Silvia Danesi Squarzina och docent Maria Christina Terzaghi som genom forskning i kardinalspalatsens arkiv kommit Caravaggios mecenater och uppdragsgivare riktigt nära.

En utställning om Rom på Caravaggios tid

Forskningsfronten domineras av italienska konsthistoriker och för närvarande pågår en het debatt kring attribueringen av en målning föreställande, *Sant'Agostino*, (den helige Augustinus), en målning som befinner sig i privat ägo i London. Den animerade debatten kan följas i italiensk dagspress. Vid en runda bordet –diskussion i Rom under senvintern skall ett antal forskare säga sitt och fälla det definitiva avgörandet. Är målningen en äkta Caravaggio, Caravaggios egen version eller kopia, eller en efterföljares? Frågan är komplicerad. Svaret avrundar en utställning om Rom på Caravaggios tid, *Roma al tempo di Caravaggio 1600-1630*, i Palazzo Venezia i Rom 11 november 2011 till 18 mars 2012 med tema att föra fram målare från när och fjärran aktiva i Rom 1600-1630 men som hamnat i skuggan av Caravaggio. Utställningen visade omkring 140 magnifika målningar, de flesta i stort format, lånade från kyrkor främst i Rom och privata samlingar. Genom måleriet speglas staden, förklarade initiativtagaren Rossella Vodret vid invigningen. Utställningen var, som alltid i Italien, estetiskt tilltalande med scenografi av Pier Luigi Pizzi, effektivt utformad som en rad altaren längs väggarna i röda salar, i samma röda nyans som hos Caravaggio. Kostnaden för utställningen uppgick till ca 900 000 euro.

I första salen hängde Caravaggios innovativa altarmålning *Madonna di Loreto* från kyrkan Sant'Agostino mot Annibale Carraccis konventionella skildring av samma motiv från Sant'Onofrio al Gianicolo, båda daterade 1604-1605. Arrangemanget var en uppvisning av Caravaggio och Carracci som två stilistiska konkurrenter i en duett. Tydligare än så kan Caravaggios storhet inte påvisas. Carracci skildrade Madonnan sittande på huset där Jesus föddes medan änglar förde det genom skyarna och över bergen till Loreto. Caravaggio avbildar Maria som en vardaglig ung mamma stående i en port till ett hus på en gata i Rom. Porten kan utan och vidare kännas igen från *Vicolo Divino Amore* i Rom där Caravaggio bodde. Hon lutar sig mot dörrposten och håller barnet i famnen. Framför henne knäböjer ett äldre par. De är ödmjuka och slitna pilgrimer som färdats långt, men de är i själva verket antagligen porträtt av altarets ägare markisen Ermete Cavalletti och hans mor. Marias ansiktsuttryck är stilla och begrundande. Den gripande scenen utspelar sig mellan få gestalter i ett svärdefinert rum i varm kolorit och ett modellerande spel med ljus och skugga, det vill säga Caravaggios karaktäristiska ljusmörker (*chiaroscuro*). Det

är en innerlig målning, medan Carraccis i all sin mästerliga representation av samtida akademiskt måleri imponerar men inte förmår mer än så.

Det var där, just där, i den salen, med dessa målningar, som Caravaggios genialitet glimmade till, snarare än framför *Sant'Agostino*, som Silvia Danesi Squarzina (se ovan) attribuerar till Caravaggio. Andra, bland dem den stridbare konstkritikern Vittorio Sgarbi avfärdar denna attribuering. Vodret avvaktar. Måhända hon har trumf på hand för en kommande utställning? Ännu efter fem stora Caravaggio-utställningar i Rom från och med Caravaggio - året 2010 drar Caravaggio storpublik också genom sina efterföljare, de så kallade *caravaggeschi*.

Hösten 2011 visades en Caravaggio-utställning från Rom i Havanna på Kuba. Samtidigt i Moskva är köerna långa till Pusjkin-museet dit Italien lånat ut elva verk från olika museer i den största utställning med autografa Caravaggio-målningar som någonsin visats utanför landet. Vidare under 2012 planeras en italiensk Caravaggio-utställning i Argentina. På så vis spelar Caravaggio också en viktig kultur- och realpolitisk roll för Italien. Caravaggio som bricka i vår tids diplomatiska spel är än så länge ett utforskat fält, liksom medias perception och hur hans verk exploateras i olika sammanhang generellt.

Caravaggio återbördad till Rom

Till fyrahundraårsminnet av hans död 1610 arrangerades en stor utställning i Scuderie del Quirinale med 24 väldokumenterat autografa verk. För scenografin stod den berömde formgivaren Michele de Lucchi. Med denna ”utställningarnas utställning”, till en kostnad av 2 miljoner euro och med närapå 100 000 besökare, återbördades Caravaggio till Rom. Efter utställningen *Come nascono i capolavori* (Hur skapas mästerverk?) 1991 i Palazzo Pitti hade Florens varit ledande inom Caravaggio-forskningen sedan han återupptäcktes av den florentinske konsthistorikern Roberto Longhi med en stor utställning i Milano 1951 och därefter Mina Gregori. Nu leder Rossella Vodret i Rom, Caravaggios stad.

Bland tidigare Caravaggio-forskare i Rom märks Maurizio Calvesi, Alessandro Zuccari, Rodolfo Papa, Federico Zeri, Anna Coliva. Rossella Vodret har fått till stånd tekniska analyser och arkivforskning som kompletterar biografierna av Giovanni Baglione (1642), Giovanni Bellori (1672), Giulio Mancini (1624).

Måhända har Vodret och andra forskare lutat sig mot biografierna i alltför hög grad men kombinerade med tekniska analyser jämte konnässörskap, som Mina Gregori i Florens pläderar för, har de kommit fram till tillförlitliga resultat. Attribuerings-frågorna och Caravaggios metod ligger högt på agendan, men också Caravaggios religion och tro från uppväxten i Lombardiet och Milano med Carlo Borromeos lära och strömningar som pauperism återstår att utröna ytterligare, liksom Caravaggios anknytning till oratorianerna, uppdagad av Maurizio Calvesi och Alessandro Zuccari. Caravaggio hade en ideologi. Här har Caravaggio-seminariet och Newmaninstitutet en viktig uppgift att ta sig an och som Ragnar Hvalvik så väl belyste i sin föreläsning.

Efter utställningen i Scuderie del Quirinale 2010 har Rossella Vodret initierat ytterligare ett antal utställningar i Rom; *La bottega del genio* (Geniets ateljé) och *Cappella Contarelli*, om Caravaggios teknik. Utställningen om Contarellikapellet redogjorde för resultat framtagna av konservatorerna Beatrice De Ruggieri och Marco Cardinali, som även de gästföreläst för Caravaggio-seminariet. I november invigdes så *Roma al tempo di Caravaggio 1600-1630*. Rossella Vodret har gjort rent hus med mytbildningarna kring Caravaggio och har givetvis en stående inbjudan till Caravaggio-seminariet i Uppsala. Hennes bok om Caravaggios samlade verk, *Caravaggio l'opera completa* (2010), har sålts i miljonupplagor och översatts till flera språk. Till dem som bidragit med en ny bild av Caravaggio hör också Francesca Cappelletti med boken *Un ritratto somigliante* (Ett välliknande porträtt) (2010) och Eugenio Lo Sardo vid Archivio dello Stato i Rom. Här skall också nämnas Giacomo Berra som gjort en grundlig släktutredning. De nya resultaten har konsoliderat grundforskningen, fastställt omtolkningar och avfärdat bristfälliga attribueringar. Framför allt har två större problemområden tonat fram och som forskningen nu koncentreras på; Caravaggios tro och "i doppi", det vill säga kopior, versioner och repliker av Caravaggios verk. Caravaggios biografi är i stort sett avklarad, fränsett läroåren i Milano.

Caravaggio –vem var han?

Michelangelo Merisi da Caravaggio föddes i Milano 1571 på ärkeängels dag 29 september, därav namnet Michelangelo. Familjen kom från Caravaggio några mil söder om Bergamo i Lombardiet med familjen Colonna som feodalherrar. Särskilt markisinnan Costanza Colonna kom att vara Merisis beskyddare under

hela hans liv. Familjerna Colonna och Sforza stod honom bi med sitt kontaktnät över hela Italien, så till exempel hjälpte Costanza Colonnas son honom att fly från fängelset efter ett bråk på Malta 1610.

Caravaggios mor Lucia Aratori (1550-ca 1590) kom från en inflytelserik familj i Caravaggio, fadern Fermo Merisi var murarmästare, morfar vinodlare och vinhandlare, vilket kan anas i Caravaggios Bacchus-målningar. Michelangelo hade tre syskon, Caterina (1574-1621), Giovan Pietro Merisi (1575-1588) och Giovan Batista Merisi (1572-1630). Båda bröderna, varav den ene var präst, flyttade till Rom, vilket kan ha inverkat på Michelangelos beslut att ta sig dit. Mellan 14 och 18 års ålder gick han i lära hos Simone Peterzano i Milano, där han fick en grundlig skolning i regionens konsthistoria med målare som Antonio Campi, Moretto da Brescia, Giovanni Paolo Lomazzo, Giovanni Girolamo Savoldo, Girolamo Romanino och venetianarna. Peterzano var skolad hos Tizian. Ibland gnistrar det till av Giorgione och Sebastiano del Piombo hos Caravaggio. Leonardo da Vincis *Nattvarden* i klostret Santa Maria delle Grazie i Milano från 1498 icke att förglömma. Framför allt är det Lombardiets konsthistoria med Carlo Borromeos lära som klangbotten, som Caravaggio gör något helt eget av i romersk kontext och påverkan, inte minst av Michelangelo och Rafael. Caravaggio är alltså en målare från Milano och Lombardiet i Rom, vilket förklarar mycket av hans säregenhet i jämförelse med de ledande målarna Annibale Carracci från Bologna och Cavalier d'Arpino med deras konventionella senmanierism. Caravaggio skapade något helt nytt, djupt förankrad i sin tro och konstnärliga begåvning, djärvt, modigt och storslaget i en mördande konkurrens.

Påven Clemente VIII Aldobrandini (1592-1610) upprätthöll lag och ordning med hårda nypor, vilket var nödvändigt i denna kosmopolitiska stad med omkring 100 000 invånare i fattigdom, kriminalitet, sjukdomar, våld, mord och laglöshet låg i öppen dager på ett sätt som vi har svårt att föreställa oss idag. Motreformationen hade stärkt den katolska kyrkan gentemot protestanterna i norra Europa. Jesuitorden och andra ordnar grundades. Inför jubelåret 1600 pågick en upprustning av staden som lockade konstnärer från hela Italien och Europa, varav Caravaggio lämnade det starkaste avtrycket och som framgick i utställningen om Rom på Caravaggios tid 1600-1630. Mer än någon annan förenade Caravaggio antik och samtid, klassicism och innovation. Vid sidan av sitt konstnärskap integrerades han i kretsen av landsmän från Lombardiet, blev gängledare och kom snart i klammeri med rättvisan för slagsmål, olaga

vapeninnehav (dolkar och passare) och ärekränkningarna. Det gällde att försvara heder och ära, sitt territorium, relationer, ekonomiska och konstnärliga intressen. På gator, torg och tavernor.

Nyanländ till Rom arbetade Caravaggio i flera olika ateljéer, *bottegor*, innan han beslöt att slå sig fram på egen hand, i dubbel bemärkelse. Han bytte ofta *bottega*, från sicilianaren Lorenzo Carli till sienesaren Antiveduto Grammatica och slutligen den hyllade Giuseppe Cesari, Cavalier d'Arpino. Caravaggio briljerade med porträtt, stilleben med frukter och blommor, en genre med låg status. Efter en sjukhusvistelse återvände han inte till Cavalier d'Arpino, vilket har tolkats som en handgriplig schism mellan de båda. *Bacchino malato* (Den sjuke Bacchus) (1593-1594) är en av de få målningar som finns dokumenterade från tiden hos Cavalier d'Arpino. Den visar Caravaggio sjuk som i malaria självporträtterad med hjälp av spegel.

När Caravaggio så småningom lanserade sig självständigt, målade han ett framgångsrikt motiv flera gånger. Egna och andras skickliga versioner och kopior komplicerar attribueringar, som nu målningen av den helige Augustinus, se ovan. Från 1594 och hans första offentliga uppdrag, Contarelli-kapellet, invigt 1600 har vi en serie målningar där Caravaggio visar sin yppersta förmåga. Fattigdomen tvingade honom att använda speglar istället för modeller, därav hans många självporträtt. Målningarna salufördes av konsthandlaren Costantino Spata framför San Luigi dei Francesi, mitt emot kardinal Francesco Maria Del Montes palats. Caravaggio var ambitiös och stöttades av vänner som Prospero Orsi som från 1594-1595 underhölls av kardinal Montalto. Caravaggios första religiösa motiv i Rom, *San Francesco riceve le stimmate* (Den helige Franciscus stigmatisering) (1594-1595) köptes av bankiren Ottavio Costa. Han kom att köpa ytterligare två målningar, *Giuditta e Oloferne* (Judit och Holofernes) (1599) och *San Giovanni Battista* (Johannes Döparen) (1602).

Från 1595 underhölls Caravaggio av kardinal Petrucci i hans palats vid San Salvatore al Campo. Spata sålde bland andra *I bari* (Falskspelarna) (1594-1595), som väckte kardinal Del Montes beundran och blev Caravaggios genombrott, *La buona ventura* (Sierskan) (1594-1595) och *Ragazzo morso da un ramarro* (Gosse biten av en ödla) (1593-1594). Att Spata tog sig an Caravaggios målningar var en stor framgång. Caravaggio arbetade frenetiskt för brödfödan för att sedan slå dank i månader, enligt den flamländske målaren Karel van Mander samtida med Caravaggio i Rom.

Från årsskiftet 1595-1596 är Caravaggio hovmålare i kardinalen Francesco Maria Del Montes palats. Del Monte är storhertigen av Toscanas och Mediceernas sändebud i Rom. Från denna tid kommer *Canestra di frutta*, (Fruktkorg) (1597-1601) som sändes till Carlo Borromeo och Biblioteca Ambrosiana i Milano där den fortfarande hänger. Vid konserter och festligheter i palatset stiftar Caravaggio bekantskap med kultureliten. Nu var han Roms store målare, hyllad av förutom Del Monte flera kardinaler, bankirer och affärsmän. Genom Del Montes stora naturvetenskapliga intresse kommer han i kontakt med Galileo Galileis skrifter och experiment. I denna förfinade kulturmiljö hängdes Caravaggios ”profana” målningar med människor avbildade naturalistiskt och i halvfigur. Motiv som *I musici (Musikerna)* (1594-1595) och *Suonatore di liuto, (Lutspelaren)* (1596-1597) slog an på den krävande musikintresserade kulturelit som frekventerade kardinal Del Montes salonger och tog sikte på stadens främsta konstnärer. Genom Silvia Danesi Squarzina och Maria Cristina Terzaghis föreläsningar kommer Caravaggio-seminariet att få målningarnas kontext i palatsen förklarad.

Innovativa kompositioner, skönhet, poesi, sensualism, brutalitet, briljans och stor charm, karaktäriserar Caravaggios verk, med en påtaglig underliggande spänning, dikotomier som ljus - mörker, godhet - ondska, lugn - nervositet, rikedom - fattigdom. I förgrunden finns ofta ett föremål på väg att falla över en bordskant, något som gör att betraktaren förs in i målningen. Detta är också typiskt för Caravaggio, att bilda en förbryllande *ponte*, en bro, mellan målningen och betraktaren, över tid och rum, och som förstärker betraktarens sällsamma känsla av inneslutas i en omfamning av verket. *Caravaggio parla al cuore e alla mente di tutti.* Caravaggio talar till oss alla i själ och hjärta.